

ЁШЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙ МАДАНИЯТИНИ МИЛЛИЙ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР АСОСИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

¹Эсонқулова Дилбар Саитовна

ЖДПУ ўқитувчиси,

²Уралова Гулшода Баходир қизи

Табиий фанлар факультети 3- босқич талабаси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7337742>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2022

Accepted: 15th November 2022

Online: 19th November 2022

KEY WORDS

Комил инсон, Аллома, Мутафаккир, Миллий ғоя, Қадр, қадрият, баркамол авлод, тарбия жараёни, миллий қадриятлар, мерос, дунёқараш, маънавий маданият, маърифат, одоб, ахлоқ-одоб, халоллик, дўстлик, истеъдод, ижодкорлик, яхши хулқ.

Миллий қадриятларни қайта тиклаш ва уларни бойитиш йўлида самарали ишларнинг амалга оширилганлиги эртанги кун яратувчилари бўлган ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида тарбиялаш заруриятини кун тартибига олиб чиқди.

Айниқса, бу борада «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да «Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шарти» эканлиги асосланган [1.12].

ABSTRACT

Мақола бугунги глобаллашув жараёнига хос бўлиб, унда Ёшларни маънавий баркамоллик руҳида тарбиялашнинг педагогик асослари ва унинг мазмун моҳияти ўрганилган. Мақолада ёшлар ўртасида Ватанга муҳаббат ва садоқат, инсонпарварлик фазилатларини тарбиялашда миллий урф-одат, анъана ва қадриятларнинг ўрни батафсил ёритилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси биринчи президентининг 2006 йил 25 августидagi ПҚ-451-сонли “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарорнинг қабул қилиниши мамлакатимизда маънавият соҳасида олиб борилаётган ишларга туб бурилиш ясади. [2.19].

Аҳолининг кенг қатламлари, аввалом бор ёшлар ўртасида Ватанга муҳаббат ва садоқат, инсонпарварлик фазилатларини тарбиялаш миллий урф-одат, анъана ва қадриятларнинг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини тушинтиришга йўналтирилган маънавий-маърифий ишлар бугунги кунда ўз самарасини кўрсатди.

Шунингдек, ёшларимиз фаолиятларида ислохотларимизга ўзини даҳлдорлигини ва унга бўлган муносабати энг муҳим аҳамиятга эга. Шу боиз президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан таккомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сонли фармонини ўрганиш долзарблигини англатади. Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг шаклланиши, авваломбор, тарбия ва муҳит билан бевосита боғлиқдир.[3.46].

Шу билан шахс баркамоллигини ифодаловчи тушунчалардан бири бўлган “Қадрият” ва “Маънавият” ўзининг этимологик хусусиятига кўра истеъмолга киритилмади. Бинобарин, “Қадрият”, “Қадр” ва “Маънавият” тушунчасининг туб маъноси “Руҳий ҳолат” бўлиб, моҳиятига кўра ахлоқий мерос ахлоқий тамойил тушунчаларини англатишга хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан адабиётларда қадр тушунчасига қуйидагча тасниф берилган.

Қадр - кишининг жамиятда тутган ўрни, обрў-эътибори, ҳурмати ва нуфузидир. Қадрият - теварак - атрофдаги нарсаларнинг кишининг жамият учун ижобий ёки салбий аҳамиятини кўрсатувчи тушунча бўлиб, ахлоқий тамойиллар, ғоялар, йўл-йўриқлар ва мақсадларда ифодаланган ана шу тушунчага баҳо бериш мезони ва усуллари ҳисобланади. Қадриятга умуминсоний қадриятлар-маълум бир ахлоқ меъёрлари, илғор, тараққийпарвар маъданий мерослар киради.

“Маънавият-инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси ва иродасини бақувват, иймон эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг меъзонидир”.

А.Абдурахмоновнинг “Қадрият маънавий меросдир”, Ф.Ф. “Маърифат гулшани” газетасидаги мақоласида Маънавият кишининг ички руҳий ахлоқий қиёфа тушунчаси бўлиб, маълум бир ахлоқ меъёрлари, маромлари асосида яшаш тарзи, умумий ҳаётидир. [4.7, 6].

Миллий ғурурни шакллантириш учун эса ҳар бир миллатнинг тарихи, аждодлари бунёд этган моддий ва маънавий қадриятлари асосий манба ҳисобланади. Қайси миллатнинг ўтмишида мана шу манба қанчалик салмоқли бўлса, ёшларда миллий ғурурни шакллантириш тезроқ самарага олиб келади. Бундай манбалар мамлакатимизда нафақат Шарқ, балки, жаҳон цивилизацияси учун муҳим эканлиги айтилиши мумкин.

Қадим замонлардан бошлаб баркамол инсонни шакллантиришнинг асосий мезони сифатида ақлий етуклик, соғлом фикр, юқори истеъдод, ижодкорлик, яхши хулқ, маърифат тарбиясини шакллантириш тушинилади.

Халқимизнинг кўп асрлик маънавий меросида, миллий қадриятларимизда Ватанга, ҳаётга муҳаббатнинг ифодасини, инсоннинг юксак бурчи, маънавий қиёфаси ҳақидаги теран фикрларни, фанга, динга нисбатан мулоҳазаларни, яхши хулқли, одобли инсонлар бўлишга даъватни, илм ва маърифатни эгаллашга чақиришни, ахлоқий ғояларни, гўзал, ибратли ва

мазмунли ҳаёт кечиришни тарғиб қилишни ёмон ҳислатлар устидан кулиш ва бошқа ҳолатларни кўриш мумкин. Мамлакатимизда ҳар бир фуқаронинг ўз бурчи ва мажбурияти моҳиятида маънавият ва ахлоқийликни қайта тиклаш, ўзбек халқи асрлар мобайнида яратган бой маданиятни авайлаб сақлаш ва келгуси авлодларга етказиш, ҳурфикирлилик, виждон ва дин эркинлигини қарор топтириш, маънавий мулкни миллий қадрият сифатида ҳимоя қилиш, маориф тизимида, хусусан, ёшларда умуминсоний ва миллий қадриятларнинг мазмуни ва моҳиятини чуқур ўрганишга эришиш каби шартларни амалга ошириш ётади.

Одоб – ахлоққа оид тушунчаларни эъозлаш, кенг тарғиб қилиш, бу фазилатларни ёшларнинг ахлоқий хатти - ҳаракатларига сингдириш, турмуш тарзимизда англаб етилган эҳтиёжга айлантириш бугунги давр талабидир. Шунингдек, ёшларни халқимиз бир - неча минг йиллар давомида яратган, авайлаб – асраб келаётган маънавият ҳазиналари, бой қадимий мероси билан таништириш, уларни юксак маданиятли инсонлар қилиб тарбиялашдек вазифалар билан ҳамоҳанг равишда кўрилаётган масалалар сирасига киради.

Шарқ уйғониш даври мутафаккирларининг фикрича, покиза хулқ-атвор, гўзал ахлоқ-одоб, халоллик, илоҳий маърифат-комил инсонлик даражасига етиш манбаидир. Комил инсонларгина миллатнинг ёрқин кўзгуси бўлиши мумкин.

Бу борада устозлар ташаббуси, халқимиз маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг кенг

ўрганилиши, уларга ҳурмат уйғотилиши, миллий анъаналаримиз ва урф-одатларимизнинг сақланиши ҳамда мазмунан бойитилиши, шунингдек, маданият, санъат, илм-фан, техника-технология, таълим-тарбия ҳар томонлама тараққий этишида муҳим роль ўйнайди.

Халқимизнинг миллий қадриятлари, урф-одатларида ораста ва покиза кийиниш, камтарлик, оила, жамият орасида, дўсту-биродар, қариндош – уруғ олдида ўзини тута билиш, хушмуомалалик азал-азалдан қадрланиб келган, ҳурмат сақлаш ва бажо келтириш, иғво ва фитналардан узоқ юриш, ўзаро муомалада оддийлик ва соддалик ахлоқнинг маълум бир ўлчовларидан саналган. Жумладан, комил инсон ҳақидаги юксак ғоялар Абу Наср Форобийнинг Фозиллар жамияти («Фозил одамлар шаҳри»); Алишер Навоийнинг адолатли жамият қуриш ҳақидаги таълимоти; Имом ал-Бухорийнинг ҳадис илмининг султони эканлиги; Маҳмуд аз-Замаҳшарийнинг Жаруллоҳ («Оллоҳнинг қўшниси»), деган юксак мақомга сазовор бўлиши; Аҳмад Яссавий хикматлари; Хожа Ахрори Валийнинг «Шайхлар шайхи», деган улуғ номга сазовор бўлиши; Юсуф Хос Ҳожиб, Аббос ал-Жавҳарий, Аҳмад Югнакий, Саккокийларнинг комил инсонлар ҳақидаги таълимотлари; Маҳаммад Мусо ал-Хоразмий ва Абу Райҳон ал-Берунийларнинг дунёвий кашфиётлари ва ҳамда ижтимоий-ахлоқий қарашлари; Абу Али ибн Сино тиббиёти ва унинг комил инсонни жисмонан ҳамда маънан соғлом қилиб тарбиялаш ғояси; Амир Темур давлатчилиги ва унинг адолатли ижтимоий-ташкілотчилик ишлари

(Амир Темур адолатни куч билан, кучни эса адолат билан уйғунлаштирди. Тарихчи Арабшоҳнинг Амур Темур ҳаёти ҳақидаги маълумотларида унинг ёлғон-яшиқнинг душман бўлганлиги, ҳазил унинг кўнглига ёқмаслиги талон-тарожлик, қотиллик, хотин – қизларнинг номусига тегиш, зўрлаш ҳақидаги ҳеч қачон гапиришга йўл қўймаслиги ҳақиқат қанчалик аччиқ ва қаттиқ бўлмасин, уни эшитишни яхши кўрганлигини ёзиб қолдирганлигин ҳам фикримизнинг далилидир.

Буюк соҳибқирон Амир Темур ота-онани хурматлаш, устозни эъзозлаш уларни доимо қадрлаш зарур деб билиб, қуйидаги панд-насихатларни уқтиради: “Ота бўлмаган ота қадрини билмайди”, “От минган отасини унутмасин”, “Олтмишга кирган отадан ош сўрама”.

Оила ва жамият аъзолари бирлик, иноқлик, дўстлик қонунларидан чекинмасдан яшашлари, меҳнат қилишларини уқтирар экан, “Бирликсиз куч бўлмас”, “Бир таёқни синдирмоқ мумкин, кўп таёқни букиб ҳам бўлмас,” “Қўрқмасанг ёв қочар”, “Қонни қон билан эмас, сув билан ювишни ўрган” деб авлодларга насихат қилади.

Амир Темур оилавий дўстликдан ижтимоий, умумдавлат даражасидаги дўстлик, ўртоқлик шаклланиб боради деган ғояга амал қилади.

Соҳибқирон яна шундай дейди: “Дўст – душманни муросою мадора мартабасида тутдим. Қилмишларини, айтган гапларини гоҳида сабр – тоқат, гоҳида билиб билмасликка олиш билан ўтказдим. Дўст – душмандан кимки менга илтижо қилиб келгудек бўлса, дўстларга шундай муомала қилдимки, дўстлиги янада ортди, душманларга эса

шундай муносабатда бўлдимки, уларнинг душманлиги дўстликка айланди.” [5.128].

Буюк боболармизнинг ўлмас мероси бугунги ёшларнинг маънавий тарбиясида ва айниқса уларнинг миллий дунёқараши кенгайишида битмас-туганмас хазина бўлиб, ёшлар онгига педагогика тарихи фанлари, семинар машғулотларини ўқитишда, буюк бобоколонларимизнинг ғояларини маънавий қадрият сифатида сингдириш уларни ижодий камолот сари интилишига туртки бўлади ва натижада улар ижтимоий фаол шахс бўлишга интилади, олимлик ва комиллик даражасига эришишга ҳавас қилади.

Маънавиятли ва маърифатли инсонларгина халқ ва давлат манфаати, равнақи йўлида меҳнат қилишга қодирдирлар. Машхур шарқ мутафаккири Шайх Азизиддин Насафий комил инсон фазилатлари ҳақида гапириб, унинг

юксак ахлоқли, ўзини англаган, дунёвий ва илоҳий билимларни эгаллаган маънавиятли ва маърифатли бўлиши зарурлигини айтади: “Билгинки, Комил инсон деб, шариат, тариқат ва ҳақиқатда етук бўлган одамга нисбатан айтадилар ва агар бу иборани тушунмасанг, бошқа ибора билан айтайин: билгилки, комил инсон шундай инсондирким, унда қуйидаги тўрт нарса камолга етган бўлсин: яхши сўз, яхши феъл, яхши ахлоқ ва маориф” [6.147].

Унинг қарашлари баркамол авлодни шакллантиришга, ўзининг мустақил фикрига эга бўлган, ўз фикрини мустақил баён эта оладиган, мустақкам иродали, ёт ғояларга қарши кураша

оладиган, дунёнинг нуфузли мамлакатлари қаторидан ўрин эгаллашида ўзининг муносиб ҳиссасини қўша оладиган комил инсон тарбиясига қаратгани шубҳасиздир.

Демак, миллий-маънавий қадриятларимиз ҳақидаги батафсил маълумотлар тайёрлаш, уларни ёшларимиз онгига сингдиришга қулай ҳолга келтириб, яъни ахборот кўринишига келтириб тизимларга (қомусий ва ҳадис илми олимлари, шоирлар, ёзувчилар, тарихчилар, файласуфлар, халқ қаҳрамонлари, давлат арбоблари, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган расм-русумлар ва урф-одатлар, анъаналар ва ҳ.к.) ажратиш;

- ёшларимизда шахс камолати босқичлари асоисда Ватан туйғусини шакллантириш ва бунда улар онгига Она тупроқ, Она Ватан, Ватан соғинчи, Ватан қайғуси каби тушунчаларга ҳурмат уйғотиш;

- ёшлар тарбиясида «Баркамол авлод», «Комил шахс», «Олим», «Паҳлавон», «Аллома», «Мутафаккир», «Донишманд» каби камолат босқичларидан аниқ далиллар асосида ибрат-намуна тизимидан кенг фойдаланиш лозим;

- қадриятларимизни ёшлар онгига сингдиришда аниқ фанлардан таълим-тарбия беришда қомусий олимлар, донишманд, файласуфлар ижоди ва

фаолиятидан фойдаланиш, ижтимоий-гуманитар фанлар бўйича эса шоирлар, ёзувчилар, тарихчилар, халқ қаҳрамонлари, давлат арбоблари, ҳадис илми соҳибларини ибрат-намуна қилиб таълим-тарбия бериш ижобий педагогик самараларни беради.

Хулоса қилиб, шуни айтиш лозимки, буюк ақл соҳиблари ва машхур мутафаккирлар асарларида илгари сурилган ғоялар маънавий қадриятларимизга бўлган янгича муносабатнинг камол топтиришда муҳим аҳамият касб этади.

Таълим ва маънавий-маърифий ишлар мазмунига миллий қадриятлар мазмуни, Шарқ мутафаккирларининг қарашлари ва замонавий ижтимоий-фалсафий, педагогик ва психологик тадқиқотларда ўз ифодасини топган маънавий маданият моҳияти тўғрисидаги ғояларни сингдириш кутилган мақсадга эришишни кафолатлайди. Ёшларининг маънавий маданиятини изчил ривожлантириш мақсадида таълим муассасаларида бу борада тўпланган тажрибаларни умумлаштириб боришга имон яратилади.

References:

1. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Ғ.Ғ .Олий таълим (меъйёрий ҳуқуқий ва услубий ҳужжатлар тўплами). – Тошкент: 2004. – 12 б.
2. Каримов И.А. "Юксак маънавият- энгилмас куч-Т.: "Маънавият" 2008.19 б
3. Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 9 январдаги "Жамиятда ҳуқуқий онгва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида"ги ПФ-5618-сонли қарори.
4. Абдураҳмонов А. Қадрият-маънавий меросдир. FF "Маърифат гулшани" г.-12(77) 2007 й . 7, б.

5. Мусурмонова О. ва б.Маънавий баркамол шахсни шаллантириш-жамият тараққиётининг асоси.-Т.: “Фан ва технология” 2012.-128
6. Комилова Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи.1-китоб.-Тошкент: Ёзувчи,1996,147б.
- 7.Мунарова Раъно Усаровна, Камолова Ширин Усаровна, (2016). Великие мыслители Средней Азии о воспитании гармоничного и всесторонне развитого поколения. Проблемы педагогики, (2 (13)), 17-19.